

Unicorn CORNJS

Apotekarsocietetens sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Nummer 3 Anno 2022

Svunna tider på apotek

Svunna tider att minnas

Vi kan åter glädjas åt ett välfyllt nummer av Unicornis, det sista numret för i år.

Vi startar i detta nummer upp en serie med minnen från apotek i svunna tider, initierad av apotekare Anders Uppfeldt. Här ges personliga minnen av hur apoteksverksamheten bedrevs på 1950-, -60-, 70-, och -80-talen.

Svunna tider kan man också uppleva genom ett besök på apoteksmuseet i Malmköping, beskrivet som Sveriges minsta apoteksmuseum. I en artikel i detta nummer ger Anders Cronlund en kort beskrivning av museet.

Vi fortsätter med svunna tider genom att få en glimt av hur det var på gravölet på läkemedelsföretaget Ferrosan. Byggnaderna för det en gång så framgångsrika svenska företaget är nu borta.

Ja, det är kanske inte så konstigt att det blir mycket av svunna tider i ett medlemsblad som fokuserar på farmaci-historia! Men det finns också en del om nya tider. Och då tänker jag på hur det kommande nya apoteksmuseet på Wallingatan sakta men säkert tar form. Läs mer om detta i rapporten från Annika Wickman.

Jag vill avsluta med att redan nu tillönska alla läsare en God Jul och ett Gott Nytt År. I år får vi kanske återgå till levande ljus i julgranen!

Thony Björk
Redaktör

thony.bjork@gmail.com

På gång i sektionen

Hösten är på väg. Vi budgeterar för 2023. Vi vill gärna höra ifrån er vad ni vill se för aktiviteter under 2023. Ett förslag är att göra en vårutflykt en helg till Apoteksmuseet i Gamla Linköping kombinerat med apoteket Örnen i Vadstena och Medevi Brunn. Ett annat förslag är att besöka Hagströmerbiblioteket som är knutet till Karolinska Institutet. Det senare måste bli på en vardagskväll.

Vårt Årsmöte kommer att hållas både fysiskt och digitalt söndagen den 11 december kl 13.00 på Wallingatan 26 i biblioteket. Annika Wickman, som är vår projektledare för utvecklingen av museet, kommer att uppdatera er om status i renoveringen av museet och biblioteket direkt efter årsmötet. De som vill kan sedan delta i det Glöggmingel som Stockholmskretsen anordnar följt av ett program som kommer att behandla brunnsdrickande och kemisk analys av vatten i Frankrike, Tyskland och Sverige. Preliminär starttid för detta evenemang blir cirka 14.30 för Glöggmingel och 15.30 för det vetenskapliga programmet. Jag hoppas att vi kan anordna båda evenemangen den 11 december digitalt så att alla medlemmar ute i landet har möjlighet att delta. Ånyo ser jag fram emot att se er igen i verkligheten och inte bara digitalt!

Nils-Otto Ahnfelt
ordförande

Sektionen för Farmaci- och läkemedelshistoria

Unicornis
utges av Sektionen för
farmaci- och läkemedelshistoria
Box 1136, 111 81 Stockholm

Redaktionskommitté:

Thony Björk, redaktör, thony.bjork@gmail.com

Ola Flink, flink.ola@gmail.com

Anders Cronlund

Susanne Henriksson, layout

Teresa Matérn, ansvarig utgivare

Innehåll

Inledare: Svunna tider att minnas	2
På gång i sektionen	2
En rapport från Apotekarsocieteten museum	3
Apotekarsocieteten holländska tavla – Akt III Nya proveniensdata	4
Apoteksminnen från svunna tider	5
Intralipid 60 år	9
Sveriges minsta apoteksmuseum	9
Gravöl på Ferrosan	10

A Apotekarsocieteten

© Apotekarsocieteten Sektion för farmaci- och läkemedelshistoria och artikelförfattarna.

Utgivningsplan Unicornis år 2023

Nr	Manusstopp	Utgivning
1	15 februari	mars

En rapport från Apotekarsocietetens museum

Som många av er känner till mycket väl har föreningen förvaltat och visat farmacihistoria i flera decennier. Mer exakt var det 1986 som riksantikvarien invigde museet på Wallingatan 24. Nu, inför den förestående renoveringen, är museihuset tomt. I alla fall källaren, plan 0, 1 och 2. På vinden är det fortsatt museimagasin eftersom vinden inte bör påverkas av renoveringen i någon större utsträckning. I den här rapporten berättar jag om hur det gått till att evakuera museet. Nedpackning, transport och förvaring har genomförts med tre vägledande principer: kostnadseffektivt, varsamt och med återuppbyggnaden i åtanke.

Till det kostnadseffektiva hör att vi införskaffat kartonger där det varit mest prisvärt. En del i logistiken har varit att hitta kartonger till föremål med udda storlekar som passar in i hyllsystem med utmanande mått. Under 2021 gick jag inte i en trappa utan att samtidigt bära kartonger. Alla mindre föremål och enstaka större har jag stuvat in i förvaringsutrymmen i Apotekarsocietetens lokaler. Enstaka tillfällen anlidade jag flyttgubbar som är bra på att springa i trappor och de bar under några få timmar mängder med tyngre kartonger till de nya förråden. Större föremål som inte hör till kategorin "ytterst värdefull" fick Stadsbudens Service hantera. Samma killar från Stadsbuden har ryckt in vid flyttar i huset under flera decennier, och de är därmed väl förtrogna med lokaler och föremål. Vårt försäkringsbolag reglerar vilka som får hantera föremålen och var de får förvaras. Hos Stadsbuden har föremål till ett begränsat värde fått placeras. För det dyrbarare var det nödvändigt att anlita MTAB. Företaget är specialiserat på att packa, flytta och magasinera museiföremål. För att minimera utgifterna för magasin väntade vi in i det sista med att flytta bort de större och dyrbarare föremålen.

Till varsamhet hör att jag arbetat med bomullshandskar. Föremålen har packats i syraffritt papper. Lisa Nilsen är expert på kulturvård och så kallad "house keeping", och hon gav goda råd kring packning. Ett exempel är att föremål aldrig ska rullas in i papper utan att det istället ska finnas hopknycklat papper mellan föremålen. Det finns olika grader av säker packning. Eftersom de små föremålen endast skulle bäras i famnen inom huset är de inte packade så omsorgsfullt som det skulle krävas om de skulle skickas iväg med flyttfirma. På vinden står kartonger med föremål som knappt har något emballage. De behöver fortsatt hanteras ytterst varsamt. När renoveringen sätter igång är det till exempel viktigt att inte hantverkare arbetar nära dem.

All packning har genomförts på ett sätt som avser förenkla när de nya basutställningarna ska komma på plats. Kameran har varit användbar här. Foton på många av föremålen har jag lagt upp på museets webbplats. Den har också en "baksida" som inte är publik och som utgör vårt samlingsförvaltningssystem. Där gör vi noteringar som vi har nytta av när de nya utställningarna planeras. Andra föremål har jag ställt i grupper efter ämne och

MTAB:s sista packdag.

fotograferat i grupp innan nedpackning, för att få bilder som hjälper oss i planeringsarbetet. Förutom fotograferandet har det handlat mycket om sortering för att till exempel sälla fram de bästa exemplaren när vi har flera och för att samla sådant som snabbt ska gå att få upp igen på lättåtkomliga hyllor.

Liksom för många av er prövar projektet mitt tålamod. Visst vill vi ha ett öppet museum nu?! Jag kan garantera att vi är flera som varje dag arbetar för att återöppnandet ska se så snart som möjligt, men sannolikt får vi hålla ut ett drygt år till.

Annika Wickman, för museet

Apotekarsocietetens holländska tavla – Akt III

Nya proveniensdata

I no 1 av Unicornis 2011 skrev jag en betraktelse över C D – Carl David Carlsson, en av Apotekarsocietetens större välgörare och donatorer. En iögonfallande pjäs som träder fram bland hans donationer är vad som kommit att kallas *Apotekarsocietetens holländska tavla*. Tavlan dök upp redan före andra världskriget då *Cede* som apoteks innehavare i Göteborg fick nys om ett fynd. Många har varit intresserade av tavlan genom åren.

År 2020 fick jag kunskap om vidare proveniens gällande tavlan, genom *Peter van Den Hooff*, Utrecht universitet, RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag samt *Jerome Simer*, Université de Lorraine, Nancy vilket jag redogjorde för i Unicornis 1, 2021.

Jerome Simer, apotekare och nu även konststuderande från Nancy var på väg att besöka Apotekarsocietetens redan hösten 2020 då Coronaepidemin kom i vägen. Men den 25 maj i år dök han upp för en efterlängtat betraktelse av tavlan, samt diskussioner med Annika Wickman, ansvarig för Apotekarsocietetens museiverksamhet och undertecknad. Beträffande tavlans proveniens delgav han oss viss ny kunskap och strax därefter meddelad han per e-brev att RKD hade hittat ytterligare information om tavlans proveniens. Vår tidigare kunskap om proveniens sträckte sig tillbaka till Paris 1882 där tavlan såldes för 10 000 Francs, men uppgift om köpare saknades.

Tillkommande kunskap visar nu att tavlan *åtminstone* under perioden 1866–1881 ingick i en samling som ägdes av *Léopold Double*, (1812–1881) i Rouen. Tavlan var utställd på konstutställningen i Paris 1866 men såldes på auktion i Paris 1881–05–30. Därefter kom den att ingå i en privatsamling tillhörande *Eugène Mir* i Paris. Den i min tidigare notis nämnda *Mdm Julien* hos vilken tavlan dök upp 1911 var bror/systerdotter till *Eugène Mir*. När *Mdm Julien* sålde tavlan 1936 passerade den konsthandlare *Guy Stein* i Paris, varefter den kom till Frank

Davis, i Welwyn (Hertfordshire, UK). Under 1937 hann tavlan också passera konsthandlare *Paul Larsen* i London innan den kom till *Christian Faerber*, konsthandlaren i Göteborg 1937–1939. Så långt den hittills kända proveniens.

Baron *Léopold Double* är en intressant person. Han var artilleriofficer (kapten) men framför allt samlare – *un collectionneur français*. Hans far *Francois-Joseph Double* (1776–1842) var en berömd fransk läkare och hans farfar var apotekare. Modern, *Elisabeth Caroline Pelletier* (1786–1844) är – ur ett apotekarsammanhang – än mer intressant, då hon representerar en mycket välkänd apotekar- och forskarsläkt. Hon var dotter till apotekaren *Bertrand Pelletier d y* (1761–1797) och syster till *Pierre-Joseph Pelletier* (1788–1842). Den förre interagerade med *Carl Wilhelm Scheele* och *Lavoisier*, t ex gällande upptäckten av klor och mangan, den senare upptäckte kinin och stryknin. Elisabeths farfar *Bertrand Pelletier d ä* (1729–1784) var också apotekare.

En Tanke – Har *Léopold Double* köpt in tavlan eller kan den möjligtvis ha gått i arv inom den apotekarstinna släkten? Härstammar den i så fall från den Doubleska eller från den Pelletierska släktgrenen? *Léopolds* föräldrar gifte sig den 17 juli 1809 och modern som överlevde fadern med 2 år, dog 1844.

Björn Lindeke

¹ Lindeke, B. 2011, *Unicornis*, 1. Stockholm

² [Anoniem Noordelijke Nederlanden \(historische regio\) gedateerd 1651.\] or attributed to Emanuel de Witte \(rkd.nl\)](#)

³ Lindeke, B. 2021 *Unicornis*, 1. Stockholm

⁴ Se not 3

⁵ Se not 2

⁶ Se not 2

⁷ [Léopold Double \(1812–1881\) « L'amoureux de Marie-Antoinette » – Persée \(persee.fr\)](#)

Apoteksminnen från svunna tider

Apotekaren Anders Uppfeldt har samlat in minnen från apoteksverksamhet under 1950-, -60 och -70-talet. Farmaceuter berättar med egna ord hur man upplevt sin tid på apotek från innehavartiden, över monopol-tiden och fram till det omreglerade apoteksväsendet. I ett antal nummer av Unicornis publiceras nu dessa minnen.

Undertecknad har, tillsammans med ett antal volontärer, i flera år varit engagerad i apoteksrummet i Uppsala Medicinhistoriska museum. I museet har vi bl.a. demonstrerat pillertrillning och även anordnat senapstillverkning för allmänheten.

Förutom alla frågor från besökare har vi även fått många synpunkter från olika farmaceuter om hur det var att arbeta på apotek förr i tiden.

Jag är själv född på 1940-talet och har konstaterat att vi 30- och 40-talister är de sista som varit aktiva under den tid när man fortfarande tillverkade många olika produkter och extempore-beredningar på apoteken.

Av den anledningen sände jag ut en uppmaning till "äldre" farmaceuter att skriva ner minnen från sin apotekstid för att komplettera tidigare artiklar om apoteksverksamheten under "svunnen" tid. Ett antal artiklar har kommit in och kommer efter hand att publiceras i Unicornis.

*Anders Uppfeldt
uppfeldtanders42@gmail.com
0708-36 15 46*

Inkomna bidrag på temat

Ebba Holst: Från första receptariekursen, från 1953 och framåt.

Jag föddes den 3 mars 1933 i Skåne och tog studenten 1953. Elevtiden var på Kronan i Malmö, vilket var öppet dygnet runt. För övrigt fanns det två nattöppna apotek i Malmö och nu endast ett i hela Sverige!

Elevtiden

Elevtiden blev 1 år och 10 månader. Under den tiden fick vi göra alla sorters extemporeberedningar. Piller, stolpiller, väga upp avdelade pulver, göra salvor och emulsioner, koka dekokter och infusioner. Drogkännedom ingick och även farmakognosi som vi sedermera fick läsa på Farmis (Kungliga Farmaceutiska Institutet) som då låg i Stockholm. Övriga ämnen vi läste var kemi, Farmakologi och Social och Rättsfarmaci.

Farmistiden

Den 7 januari 1956 började jag på Farmis och tog Receptarieexamen den sista januari 1957. Vår kurs var den första som fick denna titel. Vi var 35 stycken på kursen. Det första som hände när vi började på Farmis var att göra praktiska prov. Då blev jag utskrattad av den exa-

Publikationer av intresse för ämnet

1. Doften av apotek

Boken består av 22 berättelser om en bransch i förvandling.

Den är utgiven av Arbetets museum och Premiss förlag år 2014. ISBN: 978-91-86743-42-0.

Redaktörerna har intervjuat 22 farmaceuter och apotekstekniker som berättar om sina erfarenheter från "dåtid till nutid". Boken kan köpas från Adlibris eller cdon.se och även från Medicinhistoriska museet i Uppsala.

Förutom intervjuerna finns en omfattande referenslista med många lästips.

2. Bland medikamenter och decimalvågar – om apotekens historia och Stig Ekströms kärlek till yrket.

Stig Ekström var en av de ledande farmacihistorikerna och har haft en lång (han blev 95 år!) och intressant verksamhet inom farmacin. Bl.a. har han grundat ett flertal farmacihistoriska museer.

Författare, Leif Åberg. Uppsala: Medicinhistoriska museet, 2010. ISBN 978-91-633-7470-8. Kan beställas från Medicinhistoriska museet i Uppsala.

3. UniCornis

Tidningen UniCornis publiceras av Sektionen för farmaci och läkemedelshistoria inom Apotekarsocieteten. Via länken <https://www.apotekarsoeleten.se/sektioner-kretsar/sektioner/farmaci-och-lakemedelshistoria/> kan man hitta både äldre och nya årgångar och inte minst ett omfattande register över publicerade artiklar, referat mm.

minerande apotekaren för utseendet på mina stolpiller. De såg nämligen ut som "Fiaspelstoppar" och så såg de verkligen ut. På mitt elevapotek hade jag fått lära mig detta. Men Fiatoppen vägde exakt så att jag blev godkänd.

Apoteksarbetet

Efter examen var det stor brist på farmaceuter i landet. Jobb fick man söka enligt en speciell lista över de apotek som var i störts behov av anställda. Jag ville vara så nära Stockholm som möjligt och då var Tierp närmast så att det blev min första anställning. Där titulerades jag för övrigt "kandidaten". Senare har jag arbetat på olika jourapotek både i Stockholm och Skåne och den sista anställningen var på Gripen i Malmö.

Mona Fälth. Elev 1964 på Elefanten i Karlshamn. Mitt liv som farmaceut.

Valborgsmässoafton 1964 en månad efter min 18-årsdag tog jag studenten vid läroverket i Karlshamn. Hösten samma år började jag som receptarieelev på Apoteket Elefanten i min hemstad. En speciell värld att komma

in i. Officinen kallades huvudlokalen med kunddisk och höga fristående recepturer i vackra mörka träslag som kom igen i väggarnas hyllor och lådor med emaljskyltar på. Man kände en speciell apoteksdoft och en högtidlig, ganska allvarlig stämning.

Inte sa man du till apotekaren, åtminstone inte så länge man var elev.

Det fanns många rum bakom officinen, bl a rum för dekokter och rum för inläggningar. Man fyllde på askar med magnecyl, fanns ett speciellt redskap med 50 urgröpningsaskar för en 50-ask, magnecyl låg lösa i en ask då. Hostmedicinen Benzopect hälldes upp i flaskor och det fanns riktigt små flaskor med "de fyra slagen" bl a, droppar som var bra för lite av varje. Blev antagen till februarikursen 1966, det blev en aprilkurs också.

Farmistiden

Spännande att komma till Farmis på Kungstensgatan, träffa kurskamrater från många håll i Sverige, vi var drygt hundra elever. Min kursare Anita från Västergötland var liksom jag inte så nöjd med att vara inneboende så vi satte in en mycket liten annons i DN om lägenhet, fick ett svar så vi kunde flytta in i en liten tvåa på Hunnebergsvägen vid Alviks tunnelbanestation.

Vi tyckte det var kul och spännande att leva studentliv.

Ut på apotek

På min 21årsdag fick jag ut min examen. Apoteket Vakteln Halmstad sökte personal. Jag svarade på annons och fick svar per brev. Jag erbjöds tjänsten och även en lägenhet med hyra 180 kronor per månad. I brevet stod också citat: *Om fröken Jonasson har någon kollega som ni önskar ta med till Halmstad, så är det tänkbart att vi kan bereda henne anställning också. Undertecknat: Högaaktningfullt och namn.*

Efter nästan 2 år på Vakteln Halmstad hade jag fått lust att prova på tjänst som "paragrafare". Det innebar en anställning av den kollektiva organisation som apoteksinnehavarna tillhörde med krav att tillfälligt

Några av de apotek jag jobbat på

Karlshamn Elefanten	Boden Distans
Halmstad Vakteln	Borrby
Hemse	Bjärred
Klintehamn	Hörby
Mönsterås	Sjöbo
Grönskåra	Slite
Ljusdal	Bromölla
Färila	Broby
Los	Knislinge
Heby	Vä
Östervåla	Degeberga
Ryd	Åhus
Tingsryd	Älmhult
Vislanda	Båstad
Lyckeby	Umeå Björke
Karlshamn U	Umeå Renen
Varberg Kro	Holmsund

tjänstgöra var som helst i Sverige där det uppstått ett behov. Det var anställning enligt en viss paragraf därav benämningen.

Verksamheten styrdes av Lisa Freij som man plötsligt blev uppringd av och beordrad att ge sig någon annanstans i Sverige. Jag hade fått besked att inställa mig på apoteket i Hemse

Apoteket i Mönsterås

på Gotland 2 januari 1969. Nyårsdagen, en kall vinterdag, tog jag därför flyg till Visby för att sedan ta bussen till Hemse. På busstationen sa man att eftersom det var helgdag gick det ingen buss. Men man var hjälpsamma, ledade upp ett hotell för övernattnings och ordnade lift åt mig med en liten lastbil. Den hade last till Hemse och ett par ställen på vägen och kom och hämtade mig tidigt på morgonen vid hotellet. I Hemse var jag cirka 5 veckor, även några dagar i filialen Apoteket Törden Klintehamn. (gotländska törd = tordmule).

Så ringde fru Freij, nu skulle jag till Mönsterås. Det blev inkvartering på Hotell Vita Hästen där och några veckor hos apotekare Stig Ekström som var på väg därifrån till apoteket Hjorten Västerås men pendlade lite mellan. Hans stora intresse var apotekshistoria så han erbjöd att visa mig det apoteksmuseum han inrättat i Hembygdsgården samtidigt som han guidade mig runt i trakten.

Filialapotek i Grönskåra

Snart blev det aktuellt att bemanna det lilla filialapoteket i byn Grönskåra. Dit fick man inga sökanden så bemanningen fick bli en paragrafare som föreståndare och den apotekstekniker som behövdes skickades från apoteket i Mönsterås. Tre olika unga flickor kom en vecka var och jobbade.

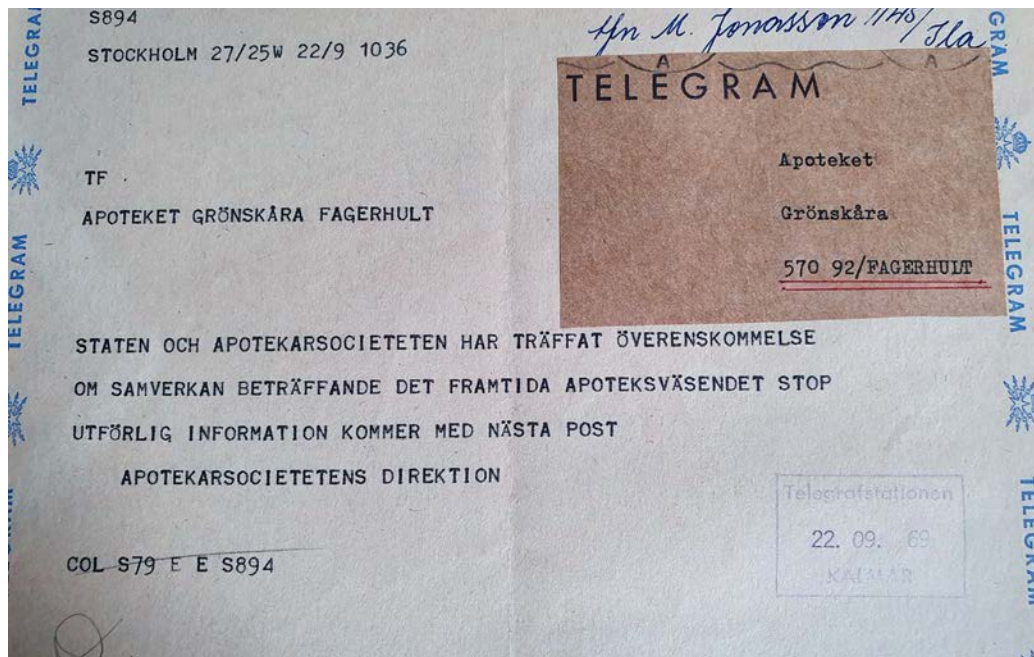

Apoteket i Grönskåra

Jag bodde i ett rum vägg i vägg med apoteket. Det var ganska spartanskt utan kök men inne på apoteket hade jag kylskåp och i ett dragskåp fanns möjlighet att laga lite enkel mat. Jag hade en stor trädgård och sommaren 1969 var solig och varm. Vi fikade ofta ute, teknikern och jag. Det var glest med kunder. Kom det en kund så plingade klockan på dörren och vi gick in och hjälpte kunden.

Apoteksbolaget bildas

Just detta år 1969 hände något historiskt i apoteksvärlden. Det hade länge diskuterats och funnits förslag om att apoteken skulle förstatligas. En uppgörelse var

nu klar med apoteksinnehavarna och information om denna avsiktsförklaring skulle nu snabbt och samtidigt ut till alla apotek via telegram som då var snabbaste sättet. Jag minns mitt lilla skrivbord där telefonen stod och jag med luren mot örat fick uppläst följande: *Staten och Apotekarsocieteten har träffat överenskommelse om samverkan beträffande det framtida apoteksväsendet stop utförlig information kommer med nästa post. Apotekarsocietetens direktion.* Detta var daterat 22/9 1969.

I december fick jag besked att jag skulle ge mig norrut till Hälsingland. Det blev en vecka i Ljusdal, en i Färila och sedan en lång period i den lilla byn Los. I Los fanns en fast apotekstekniker. Huset var större än det i Grönskåra med ganska stora apotekslokaler i bottenvåningen och med min bostad i våningen över. Möbler hade skrapats ihop med bl a ett par sängar från åldringsvården. Där var vacker natur, skogar, berg och sjöar, nära till Hamra nationalpark.

Byn Los.

Fast tjänst

Nu var det klart att Apoteksbolaget skulle bildas. Kanske bäst att söka en fast tjänst tänkte jag. Det blev Heby mellan Sala och Uppsala. Så jag lämnade Hälsingland, rik på minnen och med nya favoriter saffransbröd, det bakades så gott i det lilla bageriet, och så mandelpotatis.

Apoteket hade innehafts av Yngve Bjurdin i många år. Nu såg många innehavare till att skaffa lite större apotek inför förändringen så han hade övertagit apoteket i Tumba. Hans fru Brita också apotekare var kvar som chef. Men efter en tid ville hon också till Tumba så man fick mig att åta mig det tillfälliga chefsjobbet.

Vid årsskiftet var det klart med den nya organisationen. Apoteksbolaget hade bildats, ett aktiebolag med Apotekarsocieteten och staten som aktieägare men där staten hade aktiemajoritet. Till VD utsågs Åke Norlander från nuvarande Coop. På hans "eriksgata" som innebar fina middagar på många ställen i Sverige för f.d. innehavare och tillförordnade chefer var jag med på Hotell Knaust i Sundsvall. Apotekarna på de stora fina apoteken var missnöjda och jag kan minnas att ordet "bodknodd" användes (från Coop) och fick VD att lämna festen lite tidigare än det var tänkt.

Nu följde en intensiv period med mycket förändringar och nya rutiner för att få Apoteksbolaget att fungera. Landet delades upp i Regioner med vårt Regionkontor i Uppsala. Som tillförordnad chef blev jag ombedd att fortsätta tills rutiner för tillsättning av chefer blev klara. Okej tänkte jag, det blir väl snart. Det tog över ett år att fastställa de rutinerna och jag upplevde det som en svår och jobbig tid med mycket osäkerhet på många håll inte minst bland överordnade chefer. Minns speciellt en otrevlig man på Regionkontoret som verkligen inte var något stöd.

Så småningom fick vi en ordinarie chef. Jag sökte tjänsten som apotekschef i Ryd och började där i mars 1973.

Mona Fälth

Fler apoteksminnen från svunna tider kommer i nästa nummer av Unicornis.

Anders Uppfeldt

Intralipid 60 år

Vägen fram till en fungerande intravenös fettemulsion var lång och kantad av misslyckanden. Professor Wretlund gav inte upp och ...

Artikeln är författad av Hans Wikner, produktionsansvarig för Intralipid under många år. Texten är lätt redigerad och utskrivet av Anders Cronlund efter ett föredrag som Hans höll på Läkemedelskongressen 2012 med anledning av Intralipids 50-årsdag.

Intravenös näringstillförsel

Redan på 1600-talet väcktes intresset för intravenös näringstillförsel och man provade bland annat med vin och öl intravenöst på hund. Eftersom fett ingår i vår föda fanns tidigt ett intresse om det kunde ges intravenöst för att tillföra energi. Forskare gav redan 1712 ett gram olivolja per kg kroppsvikt till en hund. Tyvärr dog den dock med svår andnöd, troligen orsakad av fettembolier i lungorna. Man har också försökt ge mjölk intravenöst utan framgång på 1700-talet. Studien visade att om fett eller olja skall ges intravenöst kan det endast ske som infusion i modifierad form.

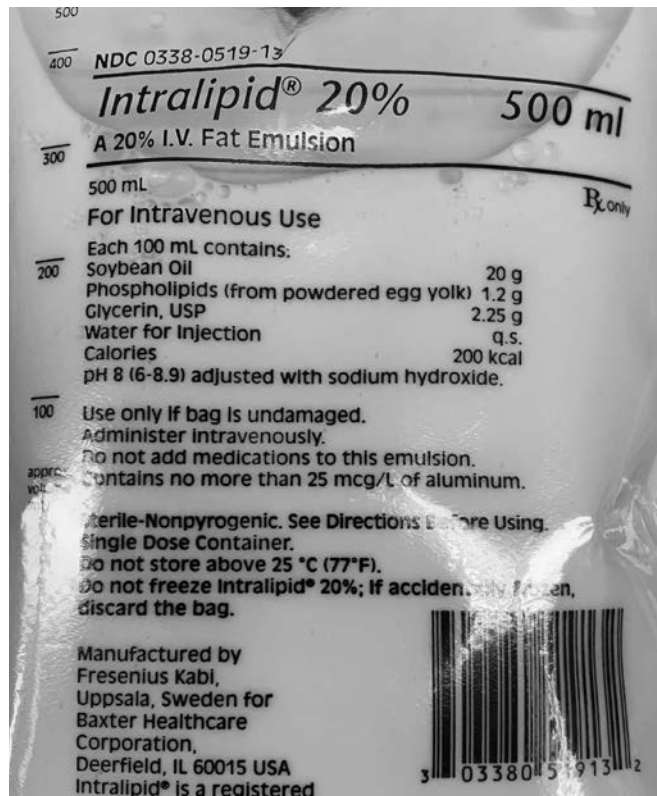
Även om man i samband med koleraepidemin 1832 infunderade saltlösning var det inte förrän i slutet av 1800-talet som intravenösa infusioner kom i allmänt bruk. 1915 visade forskare att man kunde infundera glukos som energikälla och 1934 visade forskare behovet av essentiella aminosyror. De första infusionerna för kliniskt bruk var ett enzymatiskt, dialyserat hydrolysat av kasein med samtliga 18 aminosyror och där Aminosol, som introducerades 1944 och användes fram till 1978, spelat en viktig roll. Idag användes endast syntetiskt framställda aminosyror.

Avled på grund av näringsbrist

Under 1900-talets början gjordes stora framsteg inom kirurgin. Trots framstegen tvingades exempelvis den kände kirurgen Clarence Crafoord på KI konstatera att även om komplicerade operationer lyckades väl så avled patienterna ofta på grund av näringsbrist.

Det var då på 1940-talet som professorerna Crafoord och Jorpes (mannen bakom bland annat heparinet) diskuterade problemet och kontaktade den unge Arvid Wretlund (1919–2002). "Om du kan ordna så att mina patienter kan få tillräcklig näring i samband med operationer, till exempel intravenöst, tills den orala näringstillförseln kan återupptas kommer jag att kunna genomföra alla mina operationer med lyckat resultat".

På 1920-talet publicerade vetenskapsmän i Japan försök att med fettemulsioner för intravenöst bruk tillföra

essentiella fettsyror dock utan att kunna användas kliniskt. Även i USA testades hundratals fettemulsioner med varierande sammansättning och under 1940-talet framställdes en emulsion byggd på bomullsfröolja med sojabönsfosfatid som emulgator. Den kom till marknaden i slutet av 1950-talet men fick dras in på grund av svåra biverkningar.

Detta fick till följd att FDA tog lång tid på sig att godkänna Intralipid (1975) det vill säga 3 år efter Europa och först 1980 kom preparatet i allmänt bruk. För att täcka det fullständiga näringsbehovet krävs förutom kolhydrater (t.ex. glukos) och de essentiella aminosyrorna även fett innehållande de livsviktiga fettsyrorerna linolsyra och linolensyra. Efter alla misslyckanden trodde många forskare i slutet av 1950-talet att det aldrig skulle bli möjligt att ge en säker fettemulsion intravenöst.

Gav inte upp

Den som inte gav upp var professor Wretlund men det tog över tio år för honom och hans medarbetare att lösa problemet. Det krävdes otaliga försök med olika oljor (t.ex. olivolja, solrosolja) och emulgatorer för att uppnå en stabil emulsion. Renheten hos råvarorna var en nyckel till framgång och olika tekniska lösningar provades både när det gällde råvaruframställning och farmaceutisk tillverkning. Partikelstorlek, stabilitet och autoklaverbarhet är intimt förknippade med emulgatorns effektivitet. Många försök gjordes på hundar för

att finna rätt dosering som kunde jämföras med rätt dos för människa.

I början av 60-talet hade Wretlind tillsammans med bland andra medarbetaren Iván Håkansson arbetat fram en emulsion som visade sig helt komplikationsfri vid djurförsök. Gåtans lösning ”by trial and error” var sojabönsolja med ägglecitin som emulgator. Den första rapporten publicerades 1961 av Wretlind och Oscar Schuberth på S:t Görans sjukhus där de kliniska prövningarna utfördes. När man lyckats träffa rätt parametrar var man oerhört angelägen att inte göra några ändringar till att börja med och därför blev tillverkningen först mycket laboratoriemässig.

Ägg från specialutfodrade höns

Till en flaska Intralipid 500 ml krävs svenska ägg från höns utfodrade med specialfoder för att få rätt fettsyremönster samt sojabönsolja från speciella växtplatser i Kanada och Nordamerika. Till emulgatorn behövs för en sats 90 ton fosfolipider från 650 ton äggpulver. Detta fås från 100 miljoner ägg, vilket kräver 300 000 höns! Sojabönorna kom från speciella odlare och rå sojaolja framställdes genom kallextraktion av bönsolja med hjälp av hexan.

Blekdjord (huvudsakligen aluminiumsilikat) tog bort färgämnen och tungmetaller. En nyckel för att lyckas är att garantera en jämn partikelfördelning med oljepartiklar på max 1/1000 mm. Detta sker med hjälp av homogenisatorer där preemulsionen pressas igenom under högt tryck och temperatur genom spalter i olika steg. Även steriliseringsprocessen är central. Flaskorna måste rotera för att emulsionen inte skall spricka och temperaturen är kritisk.

Från glas till plast

Tillverkningsstaterna ökade succesivt från 160 liter till 11 000. Samtidigt har förpackningarna utvecklats från glas till plast. För att underlätta hanteringen på sjukhus utvecklades ett system (Vitrinmix) innan plast var möjlig med en underfylld glasflaska under vacuum innehållande aminosyror och glukos. Före användandet tillsattes Intralipid via ett överföringsaggregat. Systemet kom att användas över hela världen.

Ett senare alternativ var att fylla aminosyror, kolhydrater, fett och elektrolyter i en speciell plastpåse. Nackdelen var krav på kylförvaring och kort hållbarhetstid. Ytterligare en variant var Kabimix i vilken den blandade lösningen förvarades under kvävgas. Det stora framsteget blev trekammarpåsen i vilken aminosyror, fett och kolhydrater förvarades separat och blandades direkt vid användandet genom att mellanväggarna gav vika. Dessa hade två års hållbarhet i rumstemperatur.

Intralipid har tillverkats i många länder: Limoges i Frankrike, Clayton i USA, Yodagawa i Japan samt Wuxi i Kina. I Sverige flyttade tillverkningen år 1994 från Hornsberg till Pharmacias tidigare fabrik för infusionslösningar i Uppsala. Efter Pharmacias avveckling är Kabi Fresenius producent av Intralipid i trekammarpåsar för hela världen.

Sveriges minsta apoteksmuseum

Malmköping i Södermanland är nog Sveriges museitätaste ort i relation till befolkningsantalet. Där finns ett strykjärnsmuseum, textilmuseum, apoteksmuseum, hembygdsgård med utställningar, lantbruksmuseum, Museet Malmahed, som visar Malmköpings och Sörmlands Regementes historia, och ett fordonsmuseum med museispårväg.

Inrymt i skrub

Apoteksmuseet är inrymt i en skrub på Textilmuséet och omfattar mindre än en kvadratmeter. Trots det minimala utrymmet, som framgår av bilden, finns ett flertal klassiska apoteksföremål och förpackningar. Dessutom slipper man de statliga museernas uppfostrande ambitioner angående klimatkris, konststillhörighet och mångkultur. Föremålen får tala för sig själva.

Samlingen har sammanställts av receptarien Monica Hendén, som började på apoteket i Malmköping på 50-talet hos apotekare Wass. Apoteket grundades 1807 ”på uppdrag av chefen för Södermanlands regemente och ortens godsägare” av apotekaren Johan Fredrik Wallström, född 1775. Malmköping innefattade regementets övningsfält Malmahed. Mellan 1807 och 1966 hade apoteket 12 innehavare, varefter det blev ett filialapotek under det närliggande Flens apotek. 1874 var det tvärtom. Flen hade ett medikamentsförråd under Malmköpings apotek. I Malmköping kom apoteket under åren att ligga på olika adresser för att idag vara vårdcentralapoteket Kronan i drift av Apoteket AB.

Den mest kände innehavare var Oswald Ripa, född 1876 och död 1946. Efter tjänstgöringar i framför allt Ronneby och Göteborg blev han 1924 innehavare av apoteket i Malmköping. I Ronneby förestod han tillverkningen av arsenikjärnvatten vid Ronneby brunn och hade ett flertal kommunala uppdrag.

Ripa kom att vara styrelseledamot i Sveriges apotekarförbund, Sveriges farmaceutförbund och Apoteksvärucentralen Vitrum, redaktör för och utgivare av Svensk Farmaceutisk tidskrift, ledamot i apotekarbefordringsnämnden och apotekens avgiftsberedning. Han var också suppleant i apotekens avgiftsnämnd och för medicinalstyrelsens taxerevisorer, ledamot av den nyinrättade Specialitetsnämnden 1934 samt ordförande i den så kallade Avgiftsberedningen, som utjämnade vinsterna mellan små och stora apotek.

I Specialitetsnämnden var han den ende apotekaren tillsammans med kanonerna Göran Liljestrand och Hilding Berglund från KI. Redan 1930 fick han ”transport” till det nyöppnade apoteket Sankt Göran i korsningen Hantverkare- och Fridhemsgatan i Stockholm.

Anders Cronlund

Gravöl på Ferrosan

Vi bugade oss för vårt gamla kontorshus" Apotekare Jarl Ingelf berättar om slutet för Ferrosan.

Ett första offer

AB Ferrosan i Malmö, en gång ett av de fem stora läkemedelsföretagen i Sverige, var ett av de första offren för omstruktureringen av svensk läkemedelsindustri i slutet av 1980-talet och framåt. I Malmö fanns företaget i två olika kvarter, en bit ifrån varandra, och efter avvecklingen 1990 användes byggnaderna fortsatt som lokaler för läkemedelsforskning och produktion, men med nya, olika ägare.

Ett par byggnader på den mer centralt belägna tomten i kvarteret Smedjan i hörnet av Celsiusgatan och Östra Farmvägen användes under ett tiotal år av Migrationsverket, som kontor. Alla byggnader har fått stå kvar ända fram tills nu, fast en ny stadsplan redan 2008 beseglade deras öde – allt skulle bli bostäder sedan de flesta byggnaderna rivits, bara ett par av dem, bl a med företagets gamla direktionsvåning, skulle av kulturhistoriska skäl sparas, men omvandlas till bostäder.

Kallelse till gravöl

Under de senaste åren har byggnaderna utrymmts och utlämnats till ett begynnande förfall. I början av juni i år syntes grävskopor ge sig på de lägsta och mest utstickande delarna. Gamla Ferrosanare varslades om vad som hände, och kallades till deltagande i ett gravöl, medan byggnaderna fortfarande var att känna igen.

Måndagen 20 juni samlades ett femtontal tidigare anställda framför kontorshuset, och hälsningar från ytterligare ett tjugotal lästes upp. Vi orienterade oss först om vad den nya stadsplanen gick ut på, ölflaskor av olika styrkor delades ut, och halsades unisont, varefter vi bugade oss för vårt gamla kontorshus, där de flesta av oss hade arbetat.

Vi berättade sedan valda minnen om vad vi varit med om i dessa lokaler. Och lovade oss att en gång uppsöka den lilla park som enligt stadsplanen skall anläggas på en del av området, för att sitta där och minnas hur det en gång i tiden såg ut där.

Jarl Ingelf
Apotekare

Anställd på Ferrosan 1974-1990.

Höjdpunkten i gravölsceremonin

Ferrosans kontorshus, byggt 1972, i graven 2022.